

نقش مناطق آزاد در توسعه روستایی، چالش‌ها و راهبردها (مورد مطالعه: روستاهای منطقه آزاد بندرانزلی)

بابک علیدوست‌ماسوله^۱، حسین اصغری^{۲*}، سیده صدیقه حسنی مهر^۳، علیرضا پورشیخیان^۴
۱. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد آستارا، دانشگاه آزاد اسلامی، آستارا، ایران.
۲. استادیار گروه جغرافیا، واحد آستارا، دانشگاه آزاد اسلامی، آستارا، ایران.
* نویسنده مسئول، Email: h.asghari@iau-astara.ac.ir

تاریخ دریافت: ۰۴ خرداد ۱۴۰۰
تاریخ پذیرش: ۲۹ آبان ۱۴۰۱

چکیده

مقدمه: روستاهای ایران غالباً درگیر مسائل متفاوتی هستند که مهم‌ترین آن عملکرد اقتصادی روستا است. در این میان وجود و حضور مناطق آزاد تجاری و صنعتی یکی از راهکارهایی است که توان جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی و به پیروی از آن توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در جوامع انسانی را به دنبال دارد.

هدف: هدف اصلی این تحقیق بررسی اثرات فعالیت منطقه آزاد تجاری - صنعتی بندرانزلی، از ابعاد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی بر روستاهای پیرامون خود و چالش‌های موجود آمده در توسعه پایدار روستایی می‌باشد.

روش‌شناسی: روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی و داده‌های مورد نیاز با استفاده از منابع اسنادی و مطالعات کتابخانه‌ای، مشاهدات میدانی و توزیع پرسشنامه به گردشگران و مسئولین مرتبط و نیز از طریق مطالعه‌ی شرایط محیطی-اجتماعی این محدوده و با بررسی فعالیت‌ها و طرح‌های توسعه‌ای منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی با اهداف توسعه‌ی گردشگری پایدار گردآوری شد. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش تحلیلی SWOT استفاده شد. جامعه آماری تحقیق شامل خانوارهای ساکن در ۵ نقطه روستایی به‌عنوان نمونه براساس مسافت کوتاه و تأثیرپذیری بیشتر این روستاها از منطقه آزاد انتخاب شدند.

قلمرو جغرافیایی پژوهش: قلمرو جغرافیایی شامل نوار ساحلی منطقه آزاد انزلی و روستاهای داخل محدوده می‌باشد.

یافته‌ها و بحث: نتایج تحقیق نشان داد که منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی از موقعیت مناسب جغرافیایی برخوردار است و به دلیل همجواری بندرانزلی با بنادر سایر کشورهای حاشیه دریای خزر می‌تواند به عنوان قطب گردشگری مطرح شود. نتایج آزمون t نیز با سطح اطمینان ۹۹ درصد نشان داد که منطقه ویژه اقتصادی انزلی سبب بهبود مولفه‌های اشتغال، درآمد، تثبیت جمعیت، خدمات‌رسانی و توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل شده است.

نتیجه‌گیری: نتایج نهایی نشان می‌دهد که تهدیدات زیست‌محیطی و نرخ بالای تبدیل کاربری اراضی کشاورزی از مهم‌ترین چالش‌های توسعه در محدوده مورد مطالعه می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: توسعه روستایی، چالش‌ها و راهبردها، مناطق آزاد، بندرانزلی.

مقدمه

از آنجایی که توسعه و پیشرفت هر کشور در گروه شناسایی نقاط قوت و ضعف و سپس برنامه‌ریزی دقیق می‌باشد. توسعه روستایی نیز از این اصل مستثنی نمی‌باشد. در این تحقیق به بررسی اثرات منطقه آزاد بر توسعه روستاهای پیرامون پرداخته شده است، با بررسی اثرات فعالیت منطقه آزاد و با توجه به منابع و امکانات موجود در روستاها و شناسایی نقاط ضعف با یک برنامه‌ریزی صحیح می‌توان از آثار منفی این مناطق بر روستاها کاسته و اثرات مثبت فعالیت این مناطق بر روستاها تقویت نمود (Ahmadpour, 2018: 3). در واقع نتایج حاصل از این تحقیق می‌تواند راهگشای فعالیت کارشناسان و برنامه‌ریزان برای برنامه‌ریزی صحیح و توسعه روستایی باشد. مناطق آزاد وسیله‌ای برای ورود به بازارهای جهانی و بهره‌گیری از برتری‌های نسبی اقتصاد داخلی در بازرگانی بین‌المللی بوده و باید به عنوان تسریع کننده ارتباط اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی بکار روند. چنین منطق و طرز فکری سبب می‌شود که از این مناطق به عنوان ابزاری برای توجیه رفع موانع ضد توسعه‌ای یاد گردد (Eftekhari, 2009: 143).

نقش‌ها و عملکردهای روستاهای پیرامونی اینگونه مناطق از طریق مجموعه‌ای از جریان‌ات روستایی- شهری هدایت می‌شود و در این فرآیند ضمن تبیین عملکردها و نقش‌های روستایی و عملکردها و نقش‌های شهری باعث پیوند مکمل و دوسویه در مناطق پیرامونی می‌گردد. بنابراین روستاهای واقع در محدوده مناطق آزاد بی‌تأثیر از اثرات اقتصادی و اجتماعی این مناطق نبوده و بشدت از آن متأثر شده‌اند (Rahmani et al, 2015: 73). مناطق آزاد تجاری با داشتن قابلیت‌هایی در جه افزایش صادرات، اشتغال‌زایی، معافیت مالیاتی، انتقال دانش و تکنولوژی و... نقش مهمی در اقتصاد کشورها به خصوص کشورهای در حال توسعه ایفا می‌کنند. هدف اصلی و اساسی مناطق آزاد تسری یافتن این نتایج به کل کشور است (Jamalpour, 2012: 33).

تأثیر جریان توسعه در مناطق مجاور مناطق آزاد؛ توسعه اقتصادی در بلند مدت، همچون ظروف مرتبط سبب ایجاد فعالیت‌های جدید بویژه در شهرها و روستاهای اطراف منطقه آزاد می‌شود. ایجاد اشتغال و درآمدهای جدید با اثر تکاثری خود می‌تواند اقتصاد راکد مناطق محروم‌تر را به تکاپوی تازه سوق دهد و سطح فعالیت‌های اقتصادی این مناطق را بالا ببرند. در نتیجه اقتصاد ملی و منطقه‌ای چه بصورت مستقیم و چه غیر مستقیم از ایجاد منطقه آزاد و گسترش فعالیت‌های صنعتی - تجاری در آن منتفع می‌گردد و به سطوح بالاتری از تولیدات و مبادلات خارجی گام می‌گذارد. در راستای اهدافی که این مناطق دنبال می‌کنند و با توجه به راهبردهای توسعه منطقه‌ای و پارادایم شبکه منطقه‌ای، مناطق پیرامونی (شهری و روستایی) با تغییرات ساختاری روبرو خواهند شد (Douglas, 2015: 309). این مناطق وسیله‌ای برای ورود به بازارهای جهانی و بهره‌گیری از برتری‌های نسبی اقتصاد داخلی در بازرگانی بین‌المللی بوده و تسریع کننده ارتباط اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی بکار می‌روند. چنین طرز فکری سبب می‌شود که از این مناطق به‌عنوان ابزاری برای توجیه رفع موانع ضد توسعه‌ای یاد گردد (Eftekhari, 2009: 144).

مناطق آزاد به عنوان راهکاری برای تغییر جهت کلی اقتصاد از درونگرایی به برونگرایی و تجارت آزاد، مورد استفاده اغلب کشورهای رو به رشد قرار گرفته است (Eltejayi, 2009: 189) و در واقع از آنها به عنوان موتور رشد برای حرکت اقتصاد کشور به سمت صنعتی شدن استفاده شده است. با این حال می‌توان گفت با دستیابی کشورها به اهداف در نظر گرفته شده در تأسیس مناطق آزاد؛ مانند کمک مناطق به آزاد سازی تجاری و آثار مثبت آن بر توسعه اقتصادی کل کشور، اهمیت این مناطق در اقتصاد کاهش نیافته است؛ زیرا به هر صورت در این مناطق توسعه منطقه‌ای صورت پذیرفته، انباشت سرمایه ایجاد شده و افراد بسیاری به فعالیت اشتغال می‌یابند (Esfandyari, 2008: 119). با توجه به موارد ذکر شده در شرایط نوین، نقش و مأموریت مناطق آزاد دیگر مأموریت محلی و یا منطقه‌ای نیست بلکه به آنها یک مأموریت ملی محول شده و آن توسعه اقتصادی کشور است. مناطق آزاد وظیفه دارند به عنوان یک پایلوت عوامل تولید را جذب نمایند و با ایجاد پیوند میان آنها و عوامل تولید داخلی امکان رشد اقتصادی و در نهایت رفاه ملی را برای کشور به ارمغان آورند (Daftar Motaleat Eghtesadi, 2003: 19).

مناطق آزاد در سطح ملی می‌توانند زمینه‌ای برای رهایی از فقر و عقب ماندگی باشند. با وارد کردن تکنولوژی، مدیریت و سرمایه و تلفیق عوامل تولید داخلی و دانش فنی خارجی در مسیر توسعه و همسو با اقتصاد جهانی قرار گیرند و در سطح محلی با شناسایی پتانسیل‌ها و موقعیت‌های مکانی و استفاده از دانش بومی و تلفیق آن با دانش نوین می‌توانند زمینه‌های فعالیت‌های اقتصادی را در سطح محلی ارتقاء داده و موجب رونق اقتصادی در زمینه‌های کشاورزی و صنعت گردد. این فعالیت‌ها موجب افزایش فرصت‌های اشتغال، زمینه‌های ارتقاء سطح آموزش نیروهای انسانی شاغل را فراهم می‌آورد (Ahmadian & Shami, 2015: 101). همچنین مناطق آزاد نیازمند زیر ساخت‌هایی می‌باشد که تأمین آن، بر کالبد منطقه اثرات بسیاری دارد از طرفی به دلیل ارزان بودن نیروی کار افراد بومی در سطوح مختلف تخصصی، بکار گرفته شده که تمامی این فعالیت‌ها، اوضاع اجتماعی منطقه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به هر حال اهداف مناطق آزاد در حالت جدید آن را می‌توان شامل موارد زیر دانست:

➤ جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی

➤ ایجاد اشتغال

➤ گسترش صادرات

➤ جذب تکنولوژی (Esfandyari, 2008: 120).

امروزه کشورهای متفاوتی اعم از توسعه یافته و یا در حال توسعه با توجه به ویژگی‌های مناطق آزاد تجاری- صنعتی برای دستیابی به هدف‌هایی نظیر؛ توسعه اقتصاد ملی، جذب سرمایه‌های خارجی، استفاده از برتری‌های نسبی، ایجاد فرصت‌های شغلی، تربیت نیروی انسانی، افزایش درآمدهای ناشی از فعالیت‌های خدماتی، افزایش کارایی اقتصاد ملی، آشنایی عینی و تجربی با اقتصاد جهانی، توسعه منطقه‌ای و تبدیل بخش عقب مانده به قطب‌های توسعه، اقدام به ایجاد مناطق آزاد تجاری صنعتی نموده‌اند (Kamran, 2008: 32). با این وجود به نظر می‌رسد مناطق آزاد علیرغم نقش ملی خود در عرصه‌های محلی و منطقه‌ای به دلیل قابلیت‌های منحصر به فرد خود از اثرات قابل توجهی برخوردارند. در راستای اهدافی که این مناطق دنبال می‌کنند و با توجه به راهبردهای توسعه منطقه‌ای و پارادایم شبکه منطقه‌ای، مناطق پیرامونی (شهری - روستایی با تغییرات ساختاری روبرو خواهند شد. نقش‌ها و عملکردهای شهرهای پیرامونی از طریق مجموعه‌ای از جریان‌ات روستایی - شهری هدایت می‌شود و در این فرآیند ضمن تبیین عملکردها و نقش‌های روستایی (در ابعاد ساختار/ روابط اجتماعی - اقتصادی، اقتصاد روستایی (بخش‌ها)، شیوه‌های تولید روستایی، محیط طبیعی و منابع و زیرساخت‌ها و محیط مصنوع) و عملکردها و نقش‌های شهری در ابعاد اشتغال‌زایی غیرکشاورزی، خدمات رفاهی شهری، عرضه تولیدات، ارائه کالاهای مصرفی (بی دوام) و بادوام، بازار فروش تولیدات روستایی، فرآوری و تولید مصنوعات و اطلاع‌رسانی در زمینه اشتغال، تولید، قیمت‌ها و خدمات رفاهی) باعث پیوند مکمل و دوسویه در مناطق پیرامونی می‌گردد. بنابراین روستاهای واقع در محدوده مناطق آزاد بی‌تأثیر از اثرات اقتصادی و اجتماعی این مناطق نبوده و بشدت از آن متأثر شده‌اند. لذا هدف اصلی این تحقیق بررسی اثرات فعالیت منطقه آزاد تجاری- صنعتی، از ابعاد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی بر روستاهای پیرامون می‌باشد و پیشینه آن در موارد زیر خلاصه می‌گردد:

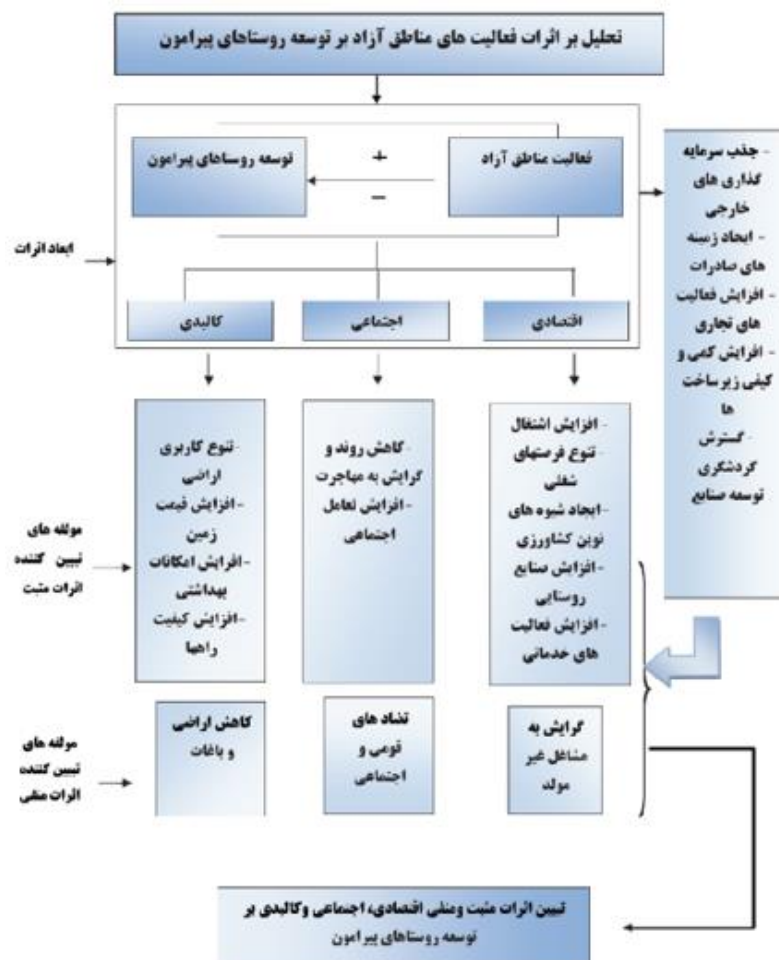
در اینجا بخشی از تحقیقاتی که درباره ابعاد و زمینه‌های مختلف مناطق آزاد و فعالیت آنها انجام شده، بررسی می‌شود. تفاوت و برجستگی پژوهش حاضر نسبت به سایر پژوهش‌ها این است که تاکنون هیچ تحقیقی با عنوان مشابه به ویژه در سطح مناطق روستایی انجام نشده است. زهرا احمدی (۱۳۹۱) در پایان‌نامه خود به بررسی تأثیر الگوی دو گانه مدیریت سیاسی فضا بر کارکرد مناطق آزاد (در جزیره کیش) پرداخت و در پایان به این نتیجه دست یافت که زمانی دو الگو در عملکرد خود مکمل هم بوده‌اند که باعث رشد و توسعه جزیره شده و بلعکس زمانی که عملکرد دو الگو در تعارض با هم بوده‌اند بر کارکرد منطقه تأثیر منفی گذاشته است. عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری (۱۳۹۳) در مقاله‌ای تحت عنوان ارزیابی و الویت‌بندی مناطق آزاد تجاری ایران با استفاده از روش تصمیم‌گیری چند متغیره، جهت تخصیص هر چه بهینه‌تر منابع اقتصادی در کشور، به الویت‌بندی مناطق آزاد پرداخت و در نتیجه منطقه آزاد کیش از

بالاترین رتبه برخوردار بوده و سپس مناطق آزاد قشم و چابهار قرار گرفتند. مجید زمانی‌زاده (۱۳۹۰) به بررسی و ارزیابی استراتژی‌های توسعه صنعتی در جزیره کیش پرداخت و برای تقویت صنعت در جزیره کیش راهکارهایی را ارائه نمود. حسین شمس‌آبادی (۱۳۹۲) نیز به بررسی حقوق مرتبط با مناطق آزاد تجاری-صنعتی پرداخت و در پایان با بررسی قوانین و مقررات مناطق آزاد تجاری-صنعتی جهان به یک اصولی جهت تفسیر قوانین و مقررات و سازمان‌دهی مناطق آزاد دست یافت.

در نهایت بنا بر آنچه در مفاهیم نظری فوق آمده، هر یک به نوعی به فلسفه وجودی و اثرات فعالیت منطقه آزاد بر مناطق پیرامونی از جمله روستاها و شهرها اثرگذار است. و بیانگر این مطلب است که فعالیت مناطق آزاد نه تنها بر توسعه محلی و منطقه‌ای بلکه بر توسعه ملی نیز اثر گذار است.

روش‌شناسی

نوع تحقیق در این پژوهش کاربردی و روش بررسی در آن توصیفی-تحلیلی و از نوع پیمایشی می‌باشد. تکنیک گردآوری آمار و اطلاعات مورد نیاز در دو بخش انجام گرفته است. بخش اول شامل جمع‌آوری داده‌های ثانویه یا اسنادی می‌باشد. این بخش از طریق مطالعه ادبیات و مبانی نظری و سوابق تحقیقات پیشین بوده که با روش مطالعه کتابخانه‌ای شامل پایان‌نامه‌های مرتبط، کتاب‌ها و جستجو در پایگاه‌های اینترنتی در رابطه با موضوع پژوهش صورت گرفته است. بخش دوم شامل گردآوری داده‌های اولیه می‌باشد که به روش میدانی یا پیمایشی انجام شده است. در این راستا برای جمع‌آوری داده‌های اولیه با توجه به مبانی نظری تحقیق دو پرسشنامه مجزا برای مسئولین روستا و خانوارهای روستایی طراحی شده است.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

پرسشنامه‌ی طراحی شده مسئولین شامل دو بخش به شرح زیر بوده است:

الف- شناخت روستاهای مورد مطالعه:

این بخش برای جمع‌آوری اطلاعات لازم پیرامون مواردی نظیر موقعیت طبیعی روستاها، ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی روستاها (عمدتاً به صورت سؤالات باز) و ویژگی‌های اقتصادی روستاها (به صورت سؤالات باز و سؤالاتی بسته در مقیاس اسمی) و همچنین امکانات روستاهای مورد مطالعه در دو مرحله قبل و بعد از ایجاد منطقه آزاد به صورت سؤالات بسته در مقیاس اسمی می‌باشد.

ب- به منظور سنجش اثرات منطقه آزاد در توسعه روستایی سؤالاتی به صورت بسته در مقیاس رتبه‌ای (کم، متوسط، زیاد) در دو مرحله قبل و بعد از ایجاد منطقه در سه بعد اقتصادی و اجتماعی و کالبدی و نیز دو سؤال به صورت باز به منظور سنجش بیشترین آثار منفی و مثبت طرح گردید و از مسئولین مربوطه در این زمینه نظر خواهی شد.

پرسشنامه‌ی طراحی شده در سطح خانوار روستایی نیز به شرح زیر بوده است:

به منظور سنجش وضعیت اقتصادی، اجتماعی و کالبدی روستاهای مورد مطالعه، سؤالات این بخش در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی در دو مرحله قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد با مقیاس رتبه‌ای مطرح شده است. برای تعیین روایی پرسشنامه‌ها، از آزمون مقدماتی پرسشنامه استفاده شد و جهت بررسی پایایی نیز از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید که برای پرسشنامه خانوار روستایی آلفای کرونباخ ۰/۷۳۶ و پرسشنامه مسئولین مقدار آلفای کرونباخ ۰/۸۲۱ بدست آمد.

جامعه آماری تحقیق شامل خانوارهای ساکن در مناطق روستایی پیرامون منطقه آزاد بندرانزلی می‌باشند. جهت تعیین تعداد نمونه فهرست کل روستاهای دهستان مورد مطالعه و جمعیت آنها، اعضای شورای اسلامی و دهیاری‌ها تهیه شد. در مجموع از ۷ روستای دارای سکنه دهستان حسن‌رود لیجاری بخش مرکزی شهرستان بندر انزلی تعداد ۵ روستا به‌عنوان نمونه تحقیق براساس مسافت کوتاه و تأثیرپذیری بیشتر این روستاها از منطقه آزاد انتخاب شدند. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق از نرم‌افزار SPSS بهره گرفته شد و با استفاده از آزمون ویل کاکسون در بخش مربوط به سنجش وضعیت امکانات و از آزمون آماری مقایسه میانگین t و فریدمن، جهت سنجش وضعیت اقتصادی، اجتماعی و کالبدی روستاهای مورد مطالعه بهره گرفته شد.

قلمرو جغرافیایی پژوهش

منطقه آزاد انزلی با مساحت تقریبی ۳۲۰۰ هکتار در نیمه جنوبی منطقه معتدل شمالی بین عرض شمالی ۳۷ درجه و ۲۵ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۲۷ دقیقه از خط استوا و ۴۹ درجه و ۳۳ دقیقه تا ۴۹ درجه و ۴۴ دقیقه طول شرقی از مبدأ نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است. محدوده منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی (به غیر از محدوده بندری) از غرب به اراضی نیروی دریایی و محدوده روستای طالب‌آباد و از سوی شرق به روستای چپرپرد پایین منتهی می‌شود که در سه محدوده جدا از هم به شرح زیر در نظر گرفته شده است که هر یک پتانسیل خاص خود را دارند این سه محدوده عبارتند از:

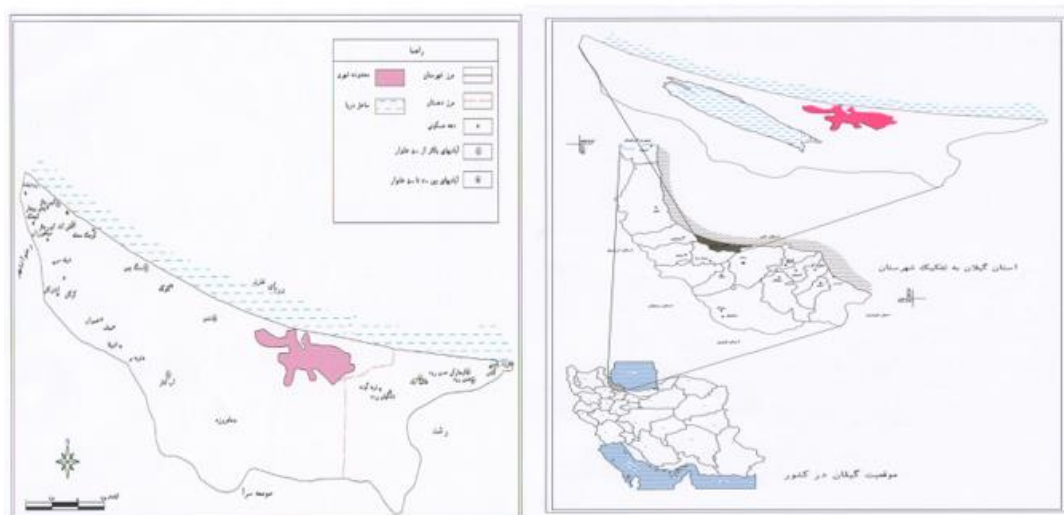
- ناحیه گلشن به مساحت ۲۰۹۱ هکتار که شامل اراضی مناسب طبیعی، با تراکم جمعیت پایین، و مناطق مسکونی با دسترسی به سواحل مناسب و اماکن و تاسیسات تفریحی و توریستی می‌باشد.
 - شهرک صنعتی حسن‌رود و ناحیه اطراف آن به مساحت ۹۴۶ هکتار که شامل اراضی منابع ملی و مجاور تالاب می‌باشد.
 - محدوده بندری منطقه آزاد انزلی به مساحت ۱۰۶ هکتار، که این امر مطلوبیت و جاذبه‌های منطقه آزاد تجاری-صنعتی برای ارائه تسهیلات در زمینه تخلیه بار و سایر امور، ارتقاء داده است.
- بر اساس آخرین تقسیمات سیاسی، این منطقه قسمتهایی از دو شهرستان انزلی و رشت را در بر می‌گیرد. بخش‌هایی از دهستان لیجاری حسن‌رود از بخش مرکزی شهرستان انزلی (شامل روستاهای لیجاری، طالب‌آباد، حسن‌رود، گلشن، جفرود پایین) و (روستاهای چپرپرد پایین، سرخشکی) دهستان حاجی‌بکنده از بخش خشکبیجار و

گویشاد از دهستان گتسر بخش خمام و روستاهای گورابجیر، فشتگه دوم، فتاتو، جفرود بالا، چاپارخانه از دهستان چاپارخانه بخش خمام از شهرستان رشت را در بر می‌گیرد که شامل ۱۴ آبادی می‌باشد. در سال ۱۳۹۵ کل جمعیت این آبادی‌ها ۱۷۲۵۶ نفر بوده است. در این سرشماری سهم این روستاها از جمعیت روستایی استان ۱/۴۶٪ بوده که در مطالعات راهبردی منطقه حاکی از آنست که در سرشماری‌های اخیر، سهم جمعیت آبادی‌های منطقه از جمعیت روستایی استان در حال افزایش بوده است (شکل ۲).

شکل ۲. موقعیت منطقه و سایت منطقه آزاد انزلی (منبع: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی گیلان، ۱۳۹۵)

جمعیت استان گیلان در سرشماری سال ۱۳۸۵ برابر ۲,۴۰۴,۸۶۱ نفر بوده است. با وجود آنکه متوسط رشد سالانه جمعیت کشور در دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ برابر ۱/۴۱ درصد بوده اما این شاخص در استان گیلان ۰/۶۲ درصد تعیین شده است. به بیان دیگر نرخ رشد سالانه جمعیت استان گیلان ۳۸/۲ درصد نرخ رشد سالانه جمعیت کشور بوده است که علت آن کاهش نرخ باروری و مهاجرت جمعیت به خارج استان بیان می‌شود. نرخ رشد شهرستان انزلی از متوسط کشوری اندکی کمتر و از متوسط استانی به طور قابل ملاحظه‌ای بالاتر بوده است. محدوده منطقه آزاد انزلی چهارده آبادی را در بر می‌گیرد که مجموع آنها با احتساب جمعیت در روستای دیگر که زمین‌های کشاورزی آنها در محدوده منطقه قرار دارد؛ در سال ۱۳۸۵، ۱۶۲۱۰ نفر جمعیت داشتند. جمعیت همین آبادی‌ها در سال ۱۳۹۵، ۱۷۹۹۶ نفر بوده است. طالب‌آباد، حسن‌رود، لیجاری حسن‌رود، گلشن، جفرود پایین، پنج روستا نمونه تحقیق از دهستان لیجاری حسن‌رود می‌باشد که در محدوده منطقه قرار گرفته‌اند.

شکل ۳. موقعیت شهرستان بندرانزلی و روستاهای آن در کشور و استان (منبع: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی گیلان،

۱۳۹۵)

یافته‌ها و بحث

یافته‌های توصیفی و تحلیلی تحقیق با توجه به نقش مناطق آزاد در توسعه روستایی طبق موارد ذیل جمع بندی و ارائه شده اند:

- نتایج حاصل از یافته‌های توصیفی در محدوده مورد مطالعه؛ از تعداد ۲۶۰ نفر نمونه انتخاب شده برای انجام تحقیق، ۲۵۰ نفر سرپرست خانوار و ۱۰ نفر مدیران اجرایی روستاهای مورد مطالعه می‌باشند. از این تعداد، تنها ۱۰۲ نفر زن بوده‌اند. بیشترین درصد گروه سنی حدود ۵۷/۳ درصد پاسخگویان در گروه سنی ۴۰-۶۵ سال بوده‌اند. بیشترین درصد پاسخگویان حدود ۳۳/۱ درصد دارای مدرک دیپلم بوده‌اند.

- به لحاظ شغلی مدیران در دو قسمت شغلی دهیار و شورا بودند که در هر گروه شغلی ۵۰ درصد پاسخگویان را تشکیل می‌دادند. در بین سرپرستان خانوار فقط ۵ درصد بطور مستقیم در منطقه آزاد شاغل هستند.

- در روستاهای مورد مطالعه قبل از تأسیس منطقه آزاد، تعداد خانوارهای شاغل در بخش کشاورزی ۶۰/۴ درصد بوده که در بعد از تأسیس به ۵۲/۴ درصد رسیده است و این نشان از کاهش افراد شاغل در بخش کشاورزی می‌باشد.

- افراد شاغل در بخش صنعت و خدمات در قبل از تأسیس منطقه آزاد بترتیب ۲۰/۴ و ۱۹/۲ درصد بوده است که در بعد از تأسیس به ترتیب به ۲۲ و ۲۵/۶ درصد افزایش داشته است. این افزایش در بخش خدمات بیشتر بوده است.

- توزیع شاغلین بر اساس مطالعات انجام گرفته بیشترین درصد معادل ۶۸/۸ درصد در محل سکونتشان مشغول به کار بوده بوده و ۱۸ درصد در شهرهای همجوار و ۱۱/۲ درصد در منطقه آزاد تجاری و در صد کمی در روستاهای همجوار مشغول به کار هستند.

قیمت زمین بر اساس نتایج بدست آمده از مطالعات میدانی نسبت به قبل از تأسیس برای تمامی کاربری‌ها افزایش چشمگیری را داشته است.

- شیوه تولید در قبل و بعد از تأسیس بصورت ترکیبی (مکانیزه و سنتی) بوده است. مالکیت اراضی کشاورزی نیز نسبت به قبل از تأسیس تغییری نداشته و بصورت ملکی می‌باشد. وضعیت صنایع که بیشتر در زمینه‌های کارگاهی و دستی می‌باشد و نسبت به قبل تغییر بسیاری کمی را در بعضی از روستاهای مورد مطالعه شاهد بودیم.

- در زمینه مصالح مورد استفاده در ساخت خانه‌ها و معماری تغییرات زیادی صورت گرفته در بعد از تأسیس بیشتر از مصالح غیر بومی استفاده شده و معماری مسکن به سبک مدرن (ویلاسازی) مشاهده می‌شود.

- توزیع نسبی عوامل اقتصادی قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد بندر انزلی، از نظر پاسخگویان سرپرست خانوار عوامل اقتصادی از جمله؛ میزان درآمد، میزان پس‌انداز خانواده، میزان تأمین هزینه‌های آموزشی، میزان تأمین هزینه‌های درمانی، میزان تأمین مایحتاج خانواده، میزان استفاده از وسایل مکانیزه در کشاورزی، دفعات مراجعه به شهر و بازار و میزان دستیابی به تسهیلات بانکی نسبت به قبل از تأسیس منطقه آزاد با افزایش روبرو بوده اما میزان علاقه به انجام فعالیت کشاورزی و میزان اراضی زیر کشت و تعداد دام نسبت به قبل از تأسیس منطقه آزاد با کاهش روبرو بوده است. بیشتر پاسخگویان (۹۱/۲ درصد) عوامل اقتصادی را در قبل از تأسیس منطقه در وضعیت متوسط ارزیابی نموده و در پس از تأسیس ۷۷/۵ درصد این عوامل را در وضعیت متوسط و ۱۵/۷ درصد در وضعیت خوب (اهمیت زیاد) ارزیابی نموده‌اند.

- از نظر پاسخگویان گروه مدیران عوامل اقتصادی از جمله؛ میزان درآمد، میزان دسترسی به تسهیلات بانکی و بیمه و تعداد بنگاه‌های تجاری و اماکن گردشگری، تعداد گردشگر و درآمد حاصل از گردشگری، تعداد افراد شاغل در بخش صنعت و خدمات نسبت به قبل از تأسیس منطقه آزاد در وضعیت بهتری می‌باشند اما عواملی چون وضعیت بیکاری، تنوع شغلی، میزان اراضی زیر کشت، میزان علاقه به فعالیت کشاورزی و تعداد افراد شاغل در بخش کشاورزی نسبت به قبل از تأسیس منطقه آزاد وضعیت نامناسب‌تری را دارند. ۸۰ درصد عوامل اقتصادی را در قبل از تأسیس در وضعیت متوسط ارزیابی کردند و در بعد از تأسیس منطقه آزاد ۵۰ درصد پاسخگویان این عوامل را در وضعیت متوسط و ۵۰ درصد در وضعیت مطلوب ارزیابی نمودند.

- توزیع نسبی عوامل اجتماعی قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد بندرانزلی، از نظر پاسخگویان سرپرست خانوار عوامل اجتماعی از جمله؛ امکان ادامه تحصیل خانواده، میزان افزایش سواد خانواده، میزان امید به آینده، میزان ارتباطات اهالی روستا نسبت به قبل از تأسیس منطقه آزاد از وضعیت بهتری برخوردار است. میزان تمایل افراد و فرزندان‌شان به مهاجرت و ترس از بیکاری نسبت به قبل از تأسیس منطقه آزاد کاهش یافته که این وضعیت مطلوبی را نشان نمی‌دهد. حدود ۹۴ درصد افراد پاسخگو وضعیت اهمیت عوامل اجتماعی در قبل از تأسیس منطقه آزاد را در حد کم ارزیابی نموده‌اند و حدود ۴۶/۲ درصد اهمیت کم را در بعد از تأسیس منطقه و ۵۳/۸ درصد اهمیت زیادی را در بعد از تأسیس منطقه ارزیابی نموده‌اند.

- از نظر پاسخگویان گروه مدیران عوامل اجتماعی از جمله، میزان رضایت‌مندی از سکونت در روستای میزان تطابق نیازها و خواسته‌ها و میزان ارتباطات اجتماعی مردم روستا، میزان سطح سواد و مهارت‌ها، میزان امید به زندگی نسبت به قبل از تأسیس از وضعیت مطلوب‌تری برخوردار است و همچنین میزان مهاجرت به داخل افزایش یافته در صورتی که تمایل به مهاجرت به خارج روستا کاهش یافته است. اما عواملی چون امکان و زمینه ازدواج جوانان، میزان احترام به آداب و سنن نسبت به قبل از تأسیس منطقه آزاد کاهش یافته است. ۴۰ درصد مدیران اهمیت زیاد و ۴۰ درصد اهمیت متوسط را برای عوامل اجتماعی در قبل از تأسیس منطقه ارزیابی نموده و در بعد از تأسیس ۷۰ درصد اهمیت زیاد و ۳۰ درصد اهمیت متوسط را برای عوامل اقتصادی ارزیابی نمودند.

- توزیع نسبی عوامل کالبدی قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد بندرانزلی، از نظر پاسخگویان سرپرست خانوار تمامی عوامل کالبدی از جمله؛ میزان تغییر کاربری اراضی زراعی به مسکونی، امکان نوسازی مساکنشان، میزان کیفیت آب آشامیدنی و برق و تلفن و میزان دسترسی به لوله کشی گاز و دسترسی به پزشک و میزان کیفیت خانه بهداشت، افزایش قیمت مسکن و زمین، میزان استفاده از اینترنت و میزان دسترسی به وسایل نقلیه نسبت به قبل از تأسیس منطقه آزاد از وضعیت مطلوب‌تری برخوردارند. ۱۲/۸ درصد پاسخگویان اهمیت عوامل کالبدی را در قبل از تأسیس را کم و ۸۷/۲ درصد متوسط ارزیابی نمودند. همچنین ۲/۴ درصد پاسخگویان اهمیت عوامل کالبدی را بعد از تأسیس را کم و ۹۷/۶ درصد متوسط ارزیابی نمودند.

- از نظر پاسخگویان گروه مدیران عوامل کالبدی از جمله؛ کیفیت راه‌های داخل و خارج روستا، دسترسی به شهر، میزان کمیت و کیفیت وسایل نقلیه، جمع‌آوری زباله، کیفیت خانه بهداشت، میزان دسترسی به مراکز فرهنگی و مذهبی، دسترسی به تلفن ثابت، دسترسی به مراکز نظامی و انتظامی، میزان تغییر کاربری زراعی به کاربری‌های (مسکونی، تجاری و سایر کاربری‌ها)، میزان استحکام و کیفیت مصالح ساختمان و سند مالکیت، میزان قیمت زمین و مسکن نسبت به قبل از تأسیس منطقه آزاد از وضعیت مطلوب‌تری برخوردارند و عواملی چون وضعیت دفع فاضلاب و آب‌های سطحی، کیفیت (برق، آب، گاز)، کیفیت مدارس و مراکز آموزشی نسبت به قبل تغییری نکرده است و اما عواملی چون توجه به معماری سنتی، دسترسی به اینترنت و میزان هماهنگی نوع مسکن و نیازهای خانوار نسبت به گذشته در وضعیت نامناسب‌تری می‌باشد.

طبق نتایج حاصل از یافته‌های تحلیلی در محدوده مورد مطالعه؛ فرضیه اول: از نظر سرپرستان خانوار بیشترین اثرات منطقه آزاد صنعتی- تجاری بندر انزلی بر روستاهای مورد مطالعه اثرات اقتصادی و از نظر مدیران روستاها، اثرات کالبدی است. این فرضیه براساس آزمون فریدمن انجام و نتایج بدست آمده نشان داد که در ارتباط با بیشترین اثرات اقتصادی منطقه آزاد تجاری- صنعتی بندرانزلی بر روستاهای مورد مطالعه از نظر سرپرستان خانوار رد و از نظر مدیران روستاهای نمونه تأیید می‌گردد (جدول ۱ و ۲).

جدول ۱. تفاوت انواع اثرات منطقه آزاد بندرانزلی بر روستاهای مورد مطالعه (از نظر سرپرستان خانوار)

انواع اثرات	تعداد نمونه	انحراف معیار	میانگین عددی	میانگین رتبه‌ای فریدمن
اقتصادی	۲۵۰	۳/۹	۲۳/۴	۲/۲۲
اجتماعی	۲۵۰	۲/۸۱	۲۰/۸	۱/۵۰
کالبدی	۲۵۰	۲/۰۱	۲۳/۲	۲/۲۸
سطح معناداری (sig)			۰/۰۰۰	
کای دو			۱۱۰۲/۶۲۷	

جدول ۲. تفاوت انواع اثرات منطقه آزاد بندرانزلی بر روستاهای مورد مطالعه (از نظر مدیران اجرایی روستاهای نمونه)

انواع اثرات	تعداد نمونه	انحراف معیار	میانگین عددی	میانگین رتبه‌ای فریدمن
اقتصادی	۱۰	۴/۲	۳۰/۹	۱/۸
اجتماعی	۱۰	۲/۹۸	۲۷/۴	۱/۲
کالبدی	۱۰	۵/۵۸	۵۵/۵	۳
سطح معناداری (sig)			۰/۰۰۰	
کای دو			۱۷/۶۸۴	

با توجه به یافته‌های بدست آمده از آزمون مقایسه میانگین t ، در رابطه با آزمون فرضیه دوم، (ویژگی‌های اقتصادی روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد صنعتی- تجاری بندرانزلی از نظر سرپرستان خانوار و از نظر مدیران اجرایی تفاوت معناداری دارد) نشان می‌دهد که، فرضیه دوم تحقیق در ارتباط با تأثیر منطقه آزاد تجاری- صنعتی بندرانزلی بر ویژگی‌های اقتصادی روستاهای مورد مطالعه از نظر سرپرستان خانوار و مدیران اجرایی روستاهای نمونه تأیید می‌گردد (جدول ۳ و ۴).

جدول ۳. ویژگی‌های اقتصادی روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد بندرانزلی از نظر سرپرستان خانوار

متغیر وابسته	مقطع زمانی	میانگین	انحراف معیار	شاخص t	سطح معناداری
ویژگی‌های اقتصادی	قبل از تأسیس	۲۲/۵	۲/۳	-۳/۶۱۶	۰/۰۰۰
	بعد از تأسیس	۲۳/۴	۳/۹		

جدول ۴. ویژگی‌های اقتصادی روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد انزلی از نظر مدیران اجرایی روستاها

متغیر وابسته	مقطع زمانی	میانگین	انحراف معیار	شاخص t	سطح معناداری
ویژگی‌های اقتصادی	قبل از تأسیس	۲۵/۵	۴/۰۸	-۲/۲۷۲	۰/۰۴۹
	بعد از تأسیس	۳۰/۹	۴/۲		

نتایج بدست آمده از آزمون مقایسه میانگین t ، فرضیه سوم در ارتباط با تأثیر منطقه آزاد تجاری- صنعتی بندرانزلی بر ویژگی‌های اجتماعی روستاهای مورد مطالعه از نظر سرپرستان خانوار و مدیران اجرایی روستاهای نمونه تأیید می‌گردد (جدول ۵ و ۶).

جدول ۵. ویژگی‌های اجتماعی روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد بندرانزلی از نظر سرپرستان خانوار

متغیر وابسته	مقطع زمانی	میانگین	انحراف معیار	شاخص t	سطح معناداری
ویژگی‌های اجتماعی	قبل از	۱۸/۱۸	۱/۸۷	-۱۳/۹۳۷	۰/۰۰۰
	بعد از	۲۰/۸۹	۲/۸۱		

جدول ۶. ویژگی‌های اجتماعی روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد بندرانزلی از نظر مدیران اجرایی روستاها

متغیر وابسته	مقطع زمانی	میانگین	انحراف معیار	شاخص t	سطح معناداری
ویژگی‌های اجتماعی	قبل از تأسیس	۲۱/۲	۴/۴۹	-۲/۸۳۸	۰/۰۱۹
	بعد از	۲۷/۴	۲/۹۸		

فرضیه چهارم نیز از طریق آزمون مقایسه میانگین t مورد بررسی قرار گرفت و این نتیجه حاصل شد که فرضیه چهارم تحقیق در ارتباط با تأثیر منطقه آزاد تجاری- صنعتی بندرانزلی بر ویژگی‌های کالبدی روستاهای مورد مطالعه از نظر سرپرستان خانوار تأیید و از نظر مدیران اجرایی روستاهای نمونه رد می‌گردد (جدول ۷ و ۸).

جدول ۷. ویژگی‌های کالبدی روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد بندرانزلی از نظر سرپرستان خانوار

متغیر وابسته	مقطع زمانی	میانگین	انحراف معیار	شاخص t	سطح معناداری
ویژگی‌های کالبدی	قبل از	۲۲/۶	۲/۱۲	-۳/۵۲۲	۰/۰۰۱
	بعد از	۲۳/۲	۲		

جدول ۸. ویژگی‌های کالبدی روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد بندرانزلی از نظر مدیران اجرایی روستاها

متغیر وابسته	مقطع زمانی	میانگین	انحراف معیار	شاخص t	سطح معناداری
ویژگی‌های کالبدی	قبل از تأسیس	۵۳/۶	۴/۲	-۰/۷۷۴	۰/۴۵۹
	بعد از تأسیس	۵۵/۵	۵/۵		

فرضیه پنجم نیز بر اساس آزمون مقایسه میانگین t، صورت گرفته است و نتایج آن نشان می‌دهد که فرضیه پنجم تحقیق در ارتباط با تأثیر منطقه آزاد تجاری- صنعتی بندرانزلی بر ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی روستاهای مورد مطالعه از نظر سرپرستان خانوار و مدیران اجرایی روستاهای نمونه تأیید می‌گردد (جدول ۹ و ۱۰).

جدول ۹. ویژگی‌های اقتصادی روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد بندرانزلی از نظر سرپرستان خانوار

متغیر وابسته	مقطع زمانی	میانگین	انحراف معیار	شاخص t	سطح معناداری
ویژگی‌های روستاهای مورد مطالعه	قبل از تأسیس	۶۳/۳	۳/۸۹	-۱۱/۲۴۷	۰/۰۰۰
	بعد از تأسیس	۶۷/۵	۵/۲۴		

جدول ۱۰. ویژگی‌های اجتماعی روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد بندرانزلی از نظر مدیران اجرایی روستاها

متغیر وابسته	مقطع زمانی	میانگین	انحراف معیار	شاخص t	سطح معناداری
ویژگی‌های روستاهای مورد مطالعه	قبل از تأسیس	۳	۸/۲۶	-۲/۸۱۵	۰/۰۲۰
	بعد از تأسیس	۱۱۳/۸	۹/۶۹		

آزمون فرضیه ششم بر اساس آزمون ویلکاکسون انجام گرفته و نتایج آن نشان می‌دهد که بطور کلی وضعیت امکانات روستاهای مورد مطالعه، قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد تجاری- صنعتی بندرانزلی تفاوت چشمگیری با یکدیگر دارد. همچنین با توجه به یافته‌های بدست آمده از آزمون مقایسه میانگین t، فرضیه ششم تحقیق در ارتباط با تأثیر منطقه آزاد تجاری- صنعتی بندرانزلی بر امکانات و خدمات روستاهای مورد مطالعه از نظر مدیران اجرایی تأیید می‌گردد (جدول ۱۱ و ۱۲).

جدول ۱۱. وضعیت امکانات روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد براساس آزمون ویلکاکسون

فراوانی	میانگین رتبه‌ها	جمع رتبه‌ها	شاخص Z	سطح معناداری
Negative	۰	۰	-۲/۰۴۱	۰/۰۴۱
Positive	۵	۱۵		

همچنین جدول شماره ۱۲ وجود و عدم وجود امکانات روستاهای مورد مطالعه از نظر مدیران اجرایی روستاها را نشان می‌دهد. همانطور که ملاحظه می‌شود به‌طور کلی وضعیت امکانات روستاهای مورد مطالعه، قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد تجاری- صنعتی بندرانزلی تفاوت چشمگیری با یکدیگر دارد.

جدول ۱۲. فراوانی و درصد امکانات روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد انزلی از نظر مدیران اجرایی روستاها

امکانات	ایجاد شده قبل از تأسیس منطقه آزاد		ایجاد شده بعد از تأسیس منطقه آزاد	
	بل	خیر	بله	خیر
خانه بهداشت	درصد معتبر فراوانی	درصد معتبر فراوانی	درصد معتبر فراوانی	درصد معتبر فراوانی
	۰	۵	۴	۱
دبستان	درصد معتبر فراوانی	درصد معتبر فراوانی	درصد معتبر فراوانی	درصد معتبر فراوانی
	۴	۱	۴	۱

۸۰	۴	۲۰	۱	۱۰۰	۵	۰	۰	راهنمایی
۸۰	۴	۲۰	۱	۱۰۰	۵	۰	۰	دبیرستان
۰	۰	۱۰۰	۵	۱۰۰	۵	۰	۰	بانک
۲۰	۱	۸۰	۴	۱۰۰	۵	۰	۰	مرکز آتش نشانی
۱۰۰	۵	۰	۰	۱۰۰	۵	۰	۰	مرکز تعاونی روستاییان
۱۰۰	۵	۰	۰	۱۰۰	۵	۰	۰	دهیاری
۱۰۰	۵	۰	۰	۱۰۰	۵	۰	۰	مراکز انتظامی (پاسگاه)
۴۰	۲	۶۰	۳	۱۰۰	۵	۰	۰	مطب پزشک

با توجه به نتایج جدول ۱۲، ملاحظه می‌شود که ۱۰۰ درصد پاسخگویان به وجود بانک بعد از تأسیس منطقه آزاد اشاره کرده‌اند در صورتی که ۱۰۰ درصد پاسخگویان به عدم وجود بانک قبل از تأسیس پاسخ داده‌اند. همچنین ۸۰ درصد از پاسخگویان به وجود خانه بهداشت، دبستان و مرکز آتش نشانی بعد از تأسیس منطقه آزاد پاسخ داده‌اند یعنی منطقه آزاد تأثیر مثبتی در احداث امکانات ذکر شده داشته است. سپس پاسخگویان به وجود مطب پزشک با ۶۰ درصد و مدارس راهنمایی و دبیرستان با ۲۰ درصد، بعد از تأسیس منطقه آزاد پاسخ داده‌اند. ولیکن در ارتباط با مرکز تعاونی روستاییان، دهیاری و پاسگاه، ۱۰۰ درصد پاسخگویان به عدم وجود آن، قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد تجاری-صنعتی بندرانزلی پاسخ داده‌اند.

نتیجه گیری

امروزه مناطق آزاد تجاری، محور پیشرفت سایر مناطق پیرامونی به شمار می‌روند. ایجاد مناطق آزاد امری جدا از اقتصاد ملی نمی‌باشد بلکه وسیله‌ای برای توسعه صنعتی و بخشی از برنامه ریزی کلان توسعه اقتصادی - اجتماعی به شمار می‌رود. در تحقیق حاضر به بررسی اثرات منطقه آزاد در توسعه روستاهای پیرامونی پرداخته شد. براساس نتایج حاصل از مبانی نظری تحقیق، و در طرح پیشنهادی تحقیق سؤال محوری «منطقه آزاد انزلی چه تاثیراتی بر روستاهای پیرامون خود داشته است» مد نظر قرار گرفته شد. نتایج حاصل از مباحث فوق مبین این مسئله است که: توسعه اقتصادی مبتنی بر راهبرد برونزا (صادرات‌گرا) از طریق پیوند اقتصاد ملی با اقتصاد منطقه‌ای و جهانی و بازتوزیع فعالیت‌های اقتصادی از طریق تمرکز منجر به توسعه بومی و داخلی خواهد شد و توجه سیاست‌گذاران منطقه‌ای، به همگرایی منطقه‌ای (کاهش تفاوت‌های اقتصادی میان مناطق به ویژه تفاوت‌های مرکز پیرامون) منجر خواهد شد. سرمایه‌گذاری زیربنایی به ویژه در روستاها و مناطق جمعیتی پراکنده، همچنین سرمایه‌گذاری‌های هدف‌دار و عمومی، منجر به رشد فرصت‌هایی از قبیل، تمرکز بر تأثیر فعالیت‌های اقتصادی از جمله مکان‌یابی صنایع و مناطق آزاد تجاری توجه به دانش فنی که به طور فزاینده به مثابه عامل قطعی رشد و پیشرفت است و چنین نگرشی موجب تولد مناطق با دانش فنی بالا و پارک‌های علمی می‌شود. رویکرد شبکه منطقه‌ای، نگرشی نسبتاً متنوع، منعطف و جامع‌نگر به توسعه منطقه‌ای را پیش می‌کشد که بر هماهنگ‌سازی و ادغام توسعه روستایی با توسعه شهری و اجزای آن در مقیاس منطقه‌ای و محلی استوار است.

جدول ۱۳. آثار مثبت و منفی منطقه آزاد بندرانزلی بر روستاهای مورد مطالعه

ردیف	آثار مثبت	آثار منفی
۱	افزایش قیمت زمین و مسکن	محدودیت در مجوز ساخت و فروش املاک
۲	افزایش امکانات گردشگری و تفریحی	بیکاری ناشی از کاهش صید ماهی و اراضی کشاورزی
۳	بالا رفتن امکانات رفاهی و اجتماعی و فرهنگی	تردد بیشتر وسایل نقلیه ناشی از عبور جاده ارتباطی از بافت روستا و خطرات ناشی از آن بدلیل عدم وجود پلهای هوایی
۴	جاده سازی و افزایش کیفیت جاده‌های ارتباطی و حمل و نقل	رشد خانه های دوم و حضور افراد ناشناس در منطقه

عمومی	
۵	ایجاد دانشگاه
۶	افزایش درآمد
۷	افزایش امنیت منطقه
۸	عمران و آبادی و زیباسازی منطقه
۹	رشد فرهنگ اجتماعی و افکار عمومی
۱۰	افزایش خرید و فروش کالا
	آلودگی و ترافیک در اثر تردد مسافری و وسایل نقلیه
	عدم جذب افراد بومی تحصیل کرده توسط سازمان منطقه
	تأثیر منفی افزایش قیمت ملک بر فعالیتهای تجاری و خدماتی
	عدم پیشرفت در امور روزانه مردم روستا بدلیل اختلال عملکردی در سه نهاد دهیاری، فرمانداری و منطقه آزاد
	تخریب منابع طبیعی
	تغییر مسیر جاده در روستای گلشن منجر به کاهش رونق واحدهای صنفی شده است

تئوری توسعه روستایی به نوعی به فلسفه وجودی و اثرات فعالیت منطقه آزاد بر مناطق پیرامونی از جمله روستاها و شهرها اثرگذار است و بیانگر این مطلب است که فعالیت مناطق آزاد نه تنها بر توسعه محلی و منطقه‌ای بلکه بر توسعه ملی نیز اثرگذار می‌باشد. در نهایت می‌توان به این نتیجه کلی دست یافت که مناطق آزاد با رسالتی که به دوش دارند از طریق توسعه صنایع و تکنولوژی و اشاعه دانش و فن نه تنها بر اقتصاد ملی بلکه بر اقتصاد منطقه‌ای و محلی اثر گذارند. براین اساس شهرها و روستاهای اطراف مناطق آزاد مسلماً بدلیل تنوع فعالیت‌ها دچار دگرگونی هم از جنبه مثبت و هم از جنبه منفی خواهند شد. منطقه آزاد بندرانزلی با توجه به اینکه در محدوده شمال کشور واقع شده و از ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و حتی طبیعی خاصی برخوردار می‌باشد در طی سال‌هایی که از تأسیس آن گذشته تأثیرات معناداری را بر محدوده اطراف خود گذارده است. بر اساس اطلاعات بدست آمده و تجزیه و تحلیل این اطلاعات استنباط می‌شود که منطقه آزاد صنعتی- تجاری بندرانزلی به لحاظ اقتصادی و اجتماعی و کالبدی بر روستاهای پیرامونی اثرگذار می‌باشد. اما این تأثیرات در زمینه کالبدی مشهودتر است زیرا سازمان مناطق آزاد در بندرانزلی در حال حاضر به تدارک و ایجاد امکانات زیر بنایی از قبیل جاده‌سازی، راه آهن، گسترش بندر، تقویت کیفیت آب، برق، گاز و... مشغول می‌باشد. مسلماً ایجاد این امکانات زیربنایی بر توسعه کالبدی مناطق پیرامونی به خصوص روستاهایی که همجوار با سایت منطقه آزاد می‌باشند اثرگذار می‌باشد. از لحاظ صنعتی و تجاری فعالیت‌های منطقه آزاد صنعتی- تجاری بندرانزلی در مراحل اولیه می‌باشد تا کنون تعداد کمی کارخانه‌جات صنعتی با سرمایه- گذاری خارجی شروع به فعالیت نموده و تا رسیدن به مرحله اجرایی طرح جامع منطقه نیاز به زمان برای فراهم نمودن ساز و کار این فعالیت‌ها می‌باشد بنابراین ممکن است این تأثیرات در حال حاضر چندان محسوس نباشد اما در سال- های نه چندان دور ما شاهد تحولات عظیمی در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی در روستاهای پیرامونی خواهیم بود. از طرفی دیگر نیز ایجاد این منطقه تأثیرات منفی نیز بر مناطق پیرامونی دارد که در مطالعات صورت گرفته به نوعی نمایان شدند. همچون کاهش صید و اشتغال در بخش کشاورزی، تردد بیشتر وسائط نقلیه، آلودگی، ترافیک، تخریب منابع طبیعی و حضور افراد غیر بومی و ناشناس و... که امید داریم که سازمان منطقه آزاد با تدابیری سنجیده سعی نماید که با رعایت اصول زیست‌محیطی در انجام فعالیت‌های خود، میزان این اثرات منفی بر منابع طبیعی به حداقل برساند و همچنین در انجام طرح‌های خود آداب و رسوم و جامعه روستایی پیرامون منطقه را مدنظر داشته باشد و نه تنها از آسیب‌های احتمالی به این اجتماع بهره‌برد بلکه زمینه‌های ارتقاء اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی را برای ساکنین همجوار نیز فراهم نماید چرا که توسعه زمانی معنادار خواهد بود که کل سیستم‌ها، در کنار هم مسیر ترقی و پیشرفت را در پیش گیرند. نتیجه نهایی تحقیق نشان‌دهنده این واقعیت است که رشد و توسعه مناطق آزاد در هر مکان جغرافیایی و هر زمانی بالطبع بر محدوده پیرامون خود تأثیرات منفی و مثبت خواهد داشت. که با تلاش مسئولین باید آثار منفی را به حداقل رساند و با گام‌های سنجیده مسیر توسعه و پیشرفت را طی نمود.

سیاسگذاری

مقاله حاضر مستخرج از رساله دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی بوده که در گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد آستارا از آن دفاع شده است.

منابع

- احمدیان، رضا و شامی، محمدرضا. (۱۳۹۴). ارزیابی و نقش مناطق آزاد بر مدیریت یکپارچه ساحلی. فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی شهری، ۹، ۹۱-۱۰۸.
- اسفندیاری، علی اصغر، مقدس حسین زاده، سمیره، دلاوری، مجید. (۱۳۸۷). ارزیابی عملکرد مناطق آزاد ایران و تأثیر آن در توسعه اقتصادی این مناطق. پژوهشنامه اقتصادی ۱۴۶-۱۱۹۰.
- افتخاری، عبدالرضا. ۱۳۸۲. جایگاه روستا در فرآیند توسعه ملی از دیدگاه صاحب نظران.
- التجایی، ابراهیم. (۱۳۸۸). مناطق آزاد تجاری و صنعتی: ابزار راهبرد توسعه صادرات در مقایسه با سه کشور دیگر آسیایی. پژوهشنامه اقتصادی، ۲۲۲-۱۸۹.
- جمال‌پور، فاطمه. (۱۳۹۱). تحلیل اثرات اقتصادی مناطق آزاد بر توسعه روستاهای پیرامون. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- دژپسند، فرهاد. (۱۳۸۲). بررسی پتانسیل تجاری ایران و کشورهای حاشیه دریای خزر با تأکید بر چارچوب موافقتنامه‌های تجاری منطقه‌ای. معاون برنامه‌ریزی و بررسی‌های اقتصادی وزیر بازرگانی.
- دفتر مطالعات اقتصادی معاونت برنامه‌ریزی و بررسی‌های اقتصادی (۱۳۸۳). مناطق آزاد و تعیین نقشی نوین برای آنها.
- رضوانی، محمدرضا. (۱۳۸۷). توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار، انتشارات دانشگاه تهران.
- رحمانی، بیژن، رحمانی فضلی، عبدالرضا، فرجی، حسن علی، رضایی، مهرانگیز. (۱۳۹۴). تحلیل اکتشافی داده‌های فضایی اشتغال در سکونتگاه‌های روستایی، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، (۲۰)، ۶۹-۸۰.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، سرشماری عمومی نفوس و مسکن. (۱۳۹۵). شهرستان بندرانزلی.
- کامران، حسن. (۱۳۸۱). علل توسعه نیافتگی مناطق آزاد ایران. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۶۵، ۳۱-۴۳.
- ممی‌پور، سیاب، بشارتی، زهرا، بهبودی، داوود. (۱۳۹۳). بررسی و اولویت‌بندی عوامل جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد انزلی. مجله اقتصاد و توسعه منطقه‌ای، (۷)، ۷۷-۱۰۲.
- Hazemshayah, Y. (2014). Development of free zone in united Arab emirates, university school of economic, 22(3), 197-209.
- Douglas, Z. (2015). Global experiences with special economic zones-with a focus on china and Africa. The World Ban, 13(1), 298-317.
- Godet, M. 2006. *Creating Futures: Scenario Planning as a Strategic Management Tool*. France ,Economical publish. Torjman,
- Torjman, S. (2000). *The Social Dimension of Sustainable Development*. Caledon Institute Social.
- UK Department for Regional Development (DRD), (2013), Northern Ireland Regional Development Strategy 2035. for Northern Ireland. Department for Regional Development. Strategic Planning and Co-ordination Division. From: www.drdni.gov.uk/RDS2035. Accessed on 18 November 2013.
- Meijers E J, Burger M J, (2010), *Spatial structure and productivity in US metropolitan areas, Environment and Planning A* 42(6) 1383 – 1402
- Neil Adams, Neil Harris, (2005), *Best practice guidelines for regional development strategies*. From: www.interreg-grids.org. Accessed on 18 November 2013.